

УДК 373.51

БЛАГУН Наталія Михайлівна,

доктор педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки початкової освіти,
Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника
e-mail: n.blahun@gmail.com

ОБЛІК І КОНТРОЛЬ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНІМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ

Розглянуто особливості контрольної-аналітичної діяльності у системі управління ЗНЗ. Проаналізовано класифікацію форм контролю управління навчально-виховним процесом. Розкрито сутність поняття «педагогічного аналізу». Доведено, що ефективність уроку оцінюється рівнем реалізації змісту його основних підсистем, а якість – рівнем навчальних досягнень учнів, їх розвитком і вихованістю.

Ключові слова: облік; контроль; соціально-функціональне управління; педагогічний аналіз; педагогічна технологія.

Постановка проблеми. Без статистичних даних, їхньої обробки й аналізу неможливо уявити стан керуючої та керованої систем, організувати ефективне управління. Однією із особливостей обліку є те, що він оперує великою кількістю чисел, аналіз яких дає можливість дійти висновку про стан функціонування системи. Це можуть бути дані про успішність учнів, продовження навчання в різних навчальних закладах, матеріально-технічне

та кадрове забезпечення, результати контрольної роботи з певного навчального предмету тощо. Облік і контроль цілком взаємопов'язані, поза як в процесі контролю органічно відбувається облік.

Метою статті є характеристика особливостей обліку і контролю у системі управління соціальними системами.

Викладення основного матеріалу. Облік і контроль виступає завершальною функцією управлінського циклу. «Облік – це отримання, обробка, аналіз і систематизація відомостей, виражених, зазвичай, у кількісній формі, у кількісних показниках про завдання, які підлягали виконанню, про наявність ресурсів, про результати виконання управлінських рішень тощо» [1]. При цьому завдання суб'єкта управління полягає в тому, щоб у кількісних показниках була виражена *соціальна природа управлінських рішень, соціальні наслідки*, які вони зумовлюють. Зокрема *статистичний облік* дає уяву про кількісні характеристики суспільних явищ.

Контроль – це система спостереження та перевірки відповідності функціонування об'єкта законам, планам, нормам, стандартам, наказам; виявлення результатів впливу суб'єкта на об'єкт, відхилень від прийнятих управлінських рішень, принципів організації та регулювання.

Зарубіжні та вітчизняні вчені внутрішньошкільний контроль розглядають як спосіб отримання інформації про стан керованої системи. Зокрема, В.П. Симонов стверджує: «Щоб управляти школою на рівні сучасних вимог, потрібна достовірна інформація... Але найефективнішою є інформація, яку отримують у результаті цілеспрямованих спостережень, продуманої системи контролю, де головне – це зміст контролю, його мета та завдання, а не форма» [2]. Засобом контролю можна спрямувати навчально-виховний процес, діяльність педагогічного й учнівського колективів у необхідне русло, щоб досягти результативності їхньої спільної праці. На думку вітчизняних учених, «внутрішньошкільний контроль – це система перевірок відповідності навчально-виховного процесу та його результативності щодо *вимог суспільства*, які відображені у відповідних директивних і нормативних документах» [3].

Внутрішньошкільний контроль ми розглядаємо як систему спостережень і аналізу стану функціонування та результативності діяльності ЗНЗ як соціально-педагогічної системи відповідно до вимог директивно-нормативних документів, наказів та інструкцій МОН України, органів управління освіти, запитів громадськості та учнів.

При цьому основними формами здійснення контролю є: фронтальний, тематичний, індивідуальний, вибірковий. *Фронтальний* контроль передбачає охоплення перевіркою стану всіх сторін та опосередкувань того чи іншого педагогічного явища, об'єкта, процесу (наприклад; перевірка стану гуманістичного виховання учнів у процесі викладання предметів гуманітарного циклу, формування в учнів старших класів абстрактного мислення, наявність у школярів навичок і вмій організації самостійної роботи тощо). *Тематичний* контроль детермінується обмеженою темою перевірки навчально-виховного процесу (наприклад; патріотичне виховання учнів в процесі вивчення української літератури, формування в дітей практичних навичок і вмій аналізувати твори, а також створення навичок обчислювальної техніки в процесі вивчення математики, тощо). *Індивідуальний* контроль детермінує обмеженість перевіркою конкретної особи (переважно – це ефективність роботи вчителя, рідше – успішність учня, наприклад, випускника-претендента на медаль тощо). *Вибірковий* контроль здійснюють за певними критеріями вибору навчального предмета чи суб'єктів навчально-виховного процесу (стан викладання української мови у 5-х класах, формування соціальної спрямованості учнів випускних класів та ін.). Окрім того слід акцентувати, що до демократичних форм контролю належать: *самоконтроль, взаємоконтроль, громадський контроль*.

Слід зазначити, що контрольно-аналітична діяльність керівника ЗНЗ не обмежується спостереженням педагогічних явищ, об'єктів, процесу. Вона може бути зосереджена на вивченні шкільної документації, поурочних планів учителів, учнівських зошитів тощо. Зазвичай за результатами контролю директори розробляють управлінське рішення (наказ, розпорядження, методичні рекомендації, поради). Контрольно-аналітична діяльність керівника ЗНЗ відіграє важливу роль у системі управління. Вона сприяє виникненню в

глибину педагогічного процесу, зосередженню на об'єктивності оцінки його стану, виявленню позитивних і негативних сторін, причин, що впливають на нього, окресленню шляхів його ефективності. Аналіз передбачає розгляд і оцінку складових цілісного процесу в їх єдності та взаємозв'язку. З метою покращення якості аналізу важливо виокремити основні компоненти, що характеризують певне педагогічне явище як цілісну систему, визначити межі розчленування цілого на складові, критерії їх оцінювання. «Суть аналізу, – вказує В.Г. Афанасьєв, – полягає в розчленуванні цілого на компоненти, частини, що його утворюють, у виявленні їх спільного зв'язку, у вивченні та визначенні місця та ролі кожного з них у цілісній системі» [4].

Аналіз і синтез – це дуальний специфічний спосіб дослідження системних утворень. Вони мають об'єктивні основи, що полягають у самій матеріальній дійсності, в об'єктивній цілісності та розчленованості предметів і явищ. У теорії та практиці нерідко вживають поняття «*системний аналіз*», який сприяє розмежуванню системи на елементи, складного завдання на сукупність простих, з'ясуванню їх кількості, а значить з більшою точністю вивченню стану її функціонування. Системний аналіз передбачає низку послідовних етапів і завжди виступає як процес. Здійснення системного аналізу передбачає наявність необхідного та достатнього обсягу інформації щодо суті проблеми, водночас він служить засобом упорядкування висхідної інформації та засобом отримання нової інформації про стан функціонування системи.

У літературі та практиці, що стосуються управлінської діяльності керівників ЗНЗ, нерідко вживається дефініція «*педагогічний аналіз*», спрямований на оцінювання педагогічних фактів, об'єктів, явищ, процесу як цілісного утворення. Його мета – дати об'єктивну оцінку стану справ у ЗНЗ, зокрема: викладанню навчальних предметів, рівнів навчальних досягнень учнів, стану їхнього розвитку та вихованості, виявленню позитивних і негативних чинників, що впливають на перебіг успішності учнів, внутрішніх і зовнішніх резервів підвищення якості їхньої освіти, вихованості та розвитку. В теорії та практиці окреслено принципи здійснення педагогічного аналізу – це фактори масовості, однорідності, вимірності, визначеності, єдності, неперервності, якими слід керуватися з метою забезпечення якості. Загальний алгоритм педагогічного аналізу можна представити у вигляді переліку операцій, яких слід дотримуватися в процесі його здійснення:

- із загальної сукупності взаємопов'язаних педагогічних фактів і явищ вичленити ті, на яких слід переважно зосередити увагу;
- з'ясувати основні характерні ознаки (параметри) даного педагогічного явища;
- за окресленими показниками аналізу оцінити стан педагогічного явища;
- з'ясувати позитивні та негативні чинники, які впливають на стан даного педагогічного явища;
- накреслити шляхи поліпшення стану педагогічного явища, яке підлягало вивченню та аналізу.

Отже, контрольно-аналітична діяльність керівника ЗНЗ – це управлінська категорія, яка об'єктивно інтегрує контроль як спосіб отримання інформації про обставини функціонування та розвиток педагогічної системи, її аналіз з метою вироблення оптимального управлінського рішення щодо поліпшення якості системи.

Ефективність контрольно-аналітичної діяльності керівника ЗНЗ значною мірою залежить від ступеня оволодіння *технологією її здійснення*. Окреслення загальнопедагогічного статусу педагогічної технології, що охоплює цілісний освітній процес, призвело до появи поняття «освітня технологія». Українські вчені-педагоги освітню технологію тлумачать як інтегративну модель, що об'єднує в єдину цілісну систему мету, зміст, дидактичний комплекс (педагогічні умови, методи, засоби інформаційно-технічне забезпечення) та результат навчально-виховного процесу.

В результаті у науковий обіг введено поняття «технологія навчання», «технологія виховання», «технологія розвитку» [5], а нами розкрито відмінності та параметри оцінювання їх реалізації у навчально-виховному процесі.

Технологія навчання – це інтегрований та алгоритмізований процес взаємодії вчителя й учнів на уроці, спрямований на реалізацію змісту навчання, мети та завдань за допомогою

використання раціональної сукупності методів, форм і засобів, енергетичних ресурсів суб'єктів навчального процесу, бюджету, часу. Методологічними засадами технологій навчання є освітні парадигми, класичні та сучасні теорії педагогіки і психології, наукові підходи, зокрема: системний, діалектичний, синергетичний, компетентнісний, інформаційний.

Технологія виховання – це цілеспрямований процес впливу на його суб'єкти, спрямований на забезпечення гармонійного виховання індивідуальності, визнання пріоритету людської особистості, індивідуальності кожної дитини, вільного виховання без примусу, гуманізму як системи поглядів, що визнає право на свободу, щастя, виховання соціально зорієнтованої особистості.

Технологія розвитку – це процес гармонізації взаємовпливу його суб'єктів, спрямований на оптимальний розвиток пізнавальних якостей особистості, її інтелектуальної, емоційної, духовної й душевної сфер, природних здібностей. Теоретичними засадами технології розвитку особистості є розгляд її психічної та духовної сутності як людини, що виступає у різноманітних системах якості; структури якостей особистості (темперамент, пам'ять, мислення тощо). Важливим компонентом проблеми нашого дослідження є *технологія аналізу уроку* як цілеспрямований процес оцінювання стану реалізації його субсистем (організаційної, дидактичної, психологічної, виховної, санітарно-гігієнічної) та діяльнісних (педагогічна діяльність учителя, навчальна діяльність учнів), факторів результативності уроку. Методологія аналізу уроку базується на *квалітології – триєдиній науці, (яка інтегрує теорію якості, теорію оцінки якості, теорію управління якістю); на сучасних парадигмах управління педагогічними системами; на освітньо-виховних і розвивальних концепціях.*

Технологія аналізу *організаційного аспекту* навчального процесу передбачає оцінку стану реалізації його основних компонентів: структури уроку, організації навчального матеріалу, організації педагогічної діяльності вчителя та навчально-пізнавальної діяльності учнів, навчально-матеріального забезпечення та технічного оснащення уроку, раціональності використання часу на уроці.

Технологія вивчення та аналізу *виховного аспекту уроку* охоплює такі його складові: національне, моральне, розумове, трудове, естетичне, фізичне, економічне, валеологічне виховання учнів [6]; формування соціально спрямованої особистості засобом реалізації відповідного змісту навчального матеріалу.

За результатами контролю зазвичай приймають управлінські рішення, зокрема такі, як: наказ, розпорядження, методичні рекомендації, поради тощо.

Варіативність технологій аналізу навчального процесу на уроці зумовлена об'єктом домінуючого спостереження. Якщо виходити з позиції діяльнісної теорії, то об'єктом переважного спостереження на уроці може бути:

- а) педагогічна діяльність учителя;
- б) навчально-пізнавальна діяльність учнів.

Відповідно до типології уроків, поданої В. Онищуком [7], педагогічна діяльність учителя в якості об'єкта спостереження й аналізу знаходиться в таких типах уроків: засвоєння нових знань, засвоєння умінь і навичок, узагальнення й систематизації знань учнів. Навчальна діяльність та її результативність виступає об'єктом домінуючого спостереження й аналізу на уроках: застосування знань, умінь і навичок; перевірки і корекції знань, умінь і навичок.

Технологія аналізу якості уроку перевірки та корекції знань, умінь і навичок учнів зумовлює необхідність використання системи таких індикаторів:

- дотримання принципу поступового нарощування знань, умінь і навичок учнів: від рівня усвідомлення до репродуктивного, реконструктивного та творчого рівнів;
- доведення необхідності широкого та вільного використання знань, умінь і навичок, набутих у школі, у життєвих ситуаціях;
- володіння алгоритмом виконання завдань на уроці, його послідовність, способи дії, оформлення результатів самостійної роботи;

- зміст, форми та методи перевірки знань, умінь і навичок учнів (фронтальна бесіда, індивідуальне опитування, письмова робота, тестування тощо);
- перевірка засвоєння учнями основних понять, категорій, законів, закономірностей;
- перевірка глибини осмислення (з боку учнів) знань і ступеня їх узагальнення;
- виконання школярами завдань, де необхідно застосовувати набуті знання в стандартних умовах (репродуктивні знання);
- виконання завдань на застосування набутих знань в нестандартних умовах (творчі знання);
- перевірка виконаних завдань, аналіз та мотивація оцінок;
- підсумки уроку та повідомлення домашнього завдання.

Висновки. Ефективність уроку оцінюється рівнем реалізації змісту його основних підсистем, якість – рівнем навчальних досягнень учнів, їх розвитком і вихованістю. Якість аналізу уроку значною мірою залежить від розробки та прийняття управлінського рішення на основі отриманої інформації в процесі його спостереження, зокрема вчителів у формі методичних рекомендацій щодо підвищення рівня викладання навчального предмета. Технологія аналізу уроку та його результативності розглядається як цілеспрямований процес спостереження й оцінювання стану реалізації його змістових і діяльнісних підсистем, рівнів навчальних досягнень учнів, їхньої вихованості та розвитку. Залежно від специфіки об'єкта переважного спостереження на уроці технології його аналізу варіюються.

Список використаної літератури

1. Афанасьев В.Г. Научное управление обществом (опыт системного исследования). Изд-е второе, доп. / В.Г. Афанасьев. – М. : Изд-во политической литературы, 1973. – 392 с.
2. Симонов В.П. Директору школы об управлении учебно-воспитательным процессом. – М. : Педагогика, 1987. – 160 с.
3. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи: Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Мадзігон та ін. – К. : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2014. – Вип. 1(12). – 182 с.
4. Афанасьев В.Г. Общество: системность, познание и управление. – М. : Политиздат, 1981. – 432 с.
5. Огнев'юк В.О. Перспективні освітні технології: наук.- метод. посіб. / А.М. Алексюк, І.Д. Бех, Т.Ф. Демкін; за ред. Г.С. Сазоненко. – К. : Гопак, 2000. – 559 с.
6. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта. – 2002. – №26. – С. 2–4.
7. Онищук В.А. Дидактика современной школы: Пособие для учителей / Под ред. В.А. Онищука. – К.: Изд-во «Радянська школа». – 1987. – 351 с.

References

1. Afanasev, V.G. (1973). *The scientific management of the company (experience of system research)* (2nd ed.). Moscow: Publisher political literature. (in Rus.).
2. Simonov, P.V. (1987). *To the director of the school about management of the educational process*. Moscow: Pedagogika. (in Rus.).
3. *Pedagogical innovations: ideas, realities, prospects: Collected Works*. (2014). In V.M. Madzihon (Ed.). Kyiv: Institute for gifted child NAPN Ukraine. (in Ukr.).
4. Afanasev, V.G. (1981). *Society: Consistency, knowledge and management*. Moscow: Publisher political literature. (in Rus.).
5. Ohneviuk, V.O. (2000). *Perspective educational technologies: A textbook* (H. S. Sazonenko, (Ed.)). Kyiv: Gopak. (in Ukr.).
6. National Doctrine of Education Development. (2002). *Education*, 26, 2–4. (in Ukr.)
7. Onischuk, V.O. (1987). *Didactics of the modern school: A handbook for teachers*. Kyiv: Soviet school. (in Ukr.).

BLAHUN Natalia,

Doctor of Sciences (Pedagogy),
 Professor of the Department of Pedagogy of primary education,
 Vasyl Stefanyk Precarpathian University
 e-mail: n.blahun@gmail.com

ACCOUNTING AND CONTROL OF SOCIALLY FUNCTIONAL COMPREHENSIVE EDUCATIONAL INSTITUTION MANAGEMENT SYSTEM

Abstract. *Introduction. Efficient management of any system cannot be comprehensive without statistics. One of the main accounting features is operating with a huge amount of numbers that can be any element involved in educational process. Accounting and control completely interrelated because due to control accounting appears.*

Purpose. The publication detects specifics of accounting and control in social system's management.

Results. The means of control can direct the educational process, educational activities and student groups in the necessary direction in order to achieve efficiency of their work together. In-school control by the author is a system of observation and analysis of the functioning and effectiveness of the CEI as a social and educational system according to the requirements of directive regulations, orders and instructions of Ministry of education and science of Ukraine, government education, public inquiries and students. By the main ways of researching system's entities - pedagogical analysis and synthesis the author describes control and analytical activity of the head of CEI. It is management category, which integrates control as an objective way to get information about the circumstances of the operation and development of the educational system, its analyzes in order to develop the best management decisions to improve the system's quality. The paper examines different technologies of analysis, such as training, education, development. Using technology analysis the author isolates a system of indicators for verification and correction of knowledge and skills of students

Conclusion. The effectiveness of the lesson content estimated by implementation level of its major subsystems. Lesson technology analysis and its efficiency is regarded as a purposeful process of supervision and evaluation of the status of implementation of its content and activity-subsystems, levels of student's achievements, upbringings and development. Depending on the specifics of preferred surveillance object analysis technologies of the classroom varies.

Keywords: accounting; control; social and functional management; pedagogical analysis; educational technology.

Одержано редакцією 09.10.2016
Прийнято до публікації 15.10.2016